

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Обґрунтована методика оцінки зовнішньоторговельної безпеки країни на основі горизонтально інтегрованого підходу до дослідження проблем безпеки, з урахуванням передумов управління, факторів, складових та рівнів зовнішньоторговельної безпеки. В основу роботи покладено теорії безпеки, економічна теорія, теорії управління, практика державного регулювання зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоторговельна безпека країни, державне регулювання зовнішньої торгівлі.

Обоснована методика оценки внешнеторговой безопасности страны на основе горизонтально интегрированного подхода к исследованию проблем безопасности, с учетом предпосылок управления, факторов, составляющих и уровней внешнеторговой безопасности. В основу работы положено теории безопасности, экономическая теория, теории управления, практика государственной регуляции внешней торговли.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеторговая безопасность страны, государственное регулирование внешней торговли.

A method of assessing foreign security is considered based on horizontally integrated approach to research security issues, taking into account the conditions of management, factors, components and levels of external security. The work was based theories of security, economics, management theory, practice of state regulation of foreign trade.

Key words: economic security, foreign trade security of country, government control of foreign trade.

Постановка проблеми

Сучасну економіку України класифікують як достатньо відкриту, але нестабільну, з прискоренням темпів розвитку національної економіки та поглибленням її інтеграції в світову економічну систему [2]. Відтак, зростає ризик ухвалення політичних рішень, що загрожують національній безпеці країни, особливо в зовнішньоторговельній сфері.

Серед українських вчених внесок у розробку різних аспектів проблем зовнішньоторговельної безпеки зробили: В. Г. Андрійчук, І. Ф. Бінько, І. В. Бураковський, О. Г. Білорус, А. І. Мокій, В. П. Тітаренко. Питання зовнішньої торгівлі та економічної безпеки можна зустріти в роботах таких зарубіжних вчених, як: А. Н. Барковський, Р. С. Грінберг, І. А. Квашніна, П. Кругман, Б. Олін, Р. Г. Томберг, Е. Хекшер та ін.

На підставі аналізу наявних методологічних підходів прослідковується послідовність рівнів дослідження безпеки, а саме: національна – економічна – зовнішньоторговельна – експортна. Більшість авторів у сфері безпеки застосовують вертикально інтегрований системний підхід, досліджуючи суто зв'язок між рівнями безпеки. В цьому випадку знижується якість практичних рекомендацій, а час від часу відбувається підміна понять «безпека» та «економічна система». Зокрема, визначення умовної частки зовнішньоторговельної

безпеки в моделі економічної безпеки, як правило, не дає можливості висвітлити механізми впливу зовнішньоторговельної безпеки на економічну систему та добробут у суспільстві.

Відтак, пропонується перейти від розуміння безпеки як вертикально інтегрованої системи, до горизонтально інтегрованої, тобто дослідження механізмів впливу кожного рівня безпеки безпосередньо на соціально-економічні проблеми країни. В цьому розумінні зовнішньоторговельна безпека сприймається як самостійний об'єкт державної політики, а зв'язок з іншими рівнями та сферами безпеки розглядається лише в теоретичному аспекті, а на етапі формування рекомендацій залишається поза увагою дослідження.

В основу нашого дослідження було покладено теорії безпеки, економічну теорію, теорії управління, практику державного регулювання зовнішньої торгівлі. На попередніх етапах на основі зазначених теорій, був досліджений генезис поняття зовнішньоторговельної безпеки та обґрунтована її структура, до якої належать: передумови управління, фактори, складові та рівні зовнішньоторговельної безпеки.

Мета дослідження

Метою поточного етапу роботи є формування методики аналізу та оцінки зовнішньоторговельної безпеки країни як самостійного об'єкта державного управління.

Основний текст дослідження

Методика містить такі кроки:

1) Проводиться факторний аналіз п'яти чинників економічної безпеки, що розподілені на дві групи: (а) безпека ринкового середовища (стабільність економічних зв'язків, мінливість цін, достатність ресурсів), (б) безпека учасників ринку (інституційна безпека ринку, особиста безпека громадян). Кожен фактор характеризується власною групою кількісних показників. Процес відбору показників містить обґрунтування критеріїв відбору, відбір та характеристику макропоказників. Узгоджене поєднання цих показників дає можливість обчислити комплексний показник за окремого фактору безпеки. Для забезпечення порівняння даних, відповідно до вимог статистики в межах граничних значень кожного показника пропонується виділити десять рівновеликих груп та присвоїти їм значення від 1 до 10, що має забезпечити достатню деталізацію розрахунків. Середньоарифметичний показник у групі значень сприймаємо як відносний показник стану зовнішньоторговельної безпеки в межах одного фактору.

2) З метою визначення характеру небезпечного стану, оцінюються показники економічної безпеки відповідно до кожного з трьох небезпечних станів економічної безпеки: (1) втрата переважного місця в світовій економічній системі, економічна маніпуляція країною; (2) нестача ресурсів для розвитку або утримання виробництва (продовольчі, енергетичні, фінансові), (3) соціальний конфлікт або перспектива війни (громадянської чи за ресурси).

3) Визначається мета державної політики: утримання чи покращення стану, а також формується перелік інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі, які забезпечать досягнення мети.

4) Відбувається втручання.

5) Контролюються його результати.

На основі специфіки сучасних міжнародних економічних відносин та інструментального характеру економічної безпеки було визначено сім критеріїв відбору показників оцінки зовнішньоторговельної безпеки країни, а саме: (1) доступність статистичних даних щодо країн, що розвиваються; (2) порівнюваність даних; (3) надійне джерело інформації; (4) зв'язок з економічною безпекою; (5) можливість впливу на стан показника через зовнішньоторговельну політику країни; (6) обґрунтованість порогових значень; (7) відсутність авторегресії з іншими показниками по фактору. Окрім вищезазначених, кожен показник має відповідати економічній сутності певного фактору безпеки (табл. 1). Характеристику критеріїв надано нижче.

1. Значна частина баз даних міжнародної статистики формується для розвинених країн та обмеженого кола країн, що розвиваються. Відтак пропонується відбирати економічні показники за критерієм доступності статистичних даних для країн, що розвиваються. Ця група країн є найбільшою, та включає понад 150 країн [5], що викликає необхідність сформулювати перелік країн, досвід яких може виявитись корисним для України. Відбір країн відбувався за такими ознаками: (а) географічне

розташування, (б) рівень економічного розвитку, (в) успішність економічної трансформації. До уваги бралися країни, які відповідають критеріям та мають вищі позиції, ніж Україна, за рейтингом експорту товарів у переліку експортерів СОТ, у 2008 році (47-ме місце) [4]. До таких належать: Польща (29), Республіка Чехія (30), Туреччина (32), Угорщина (36), Словаччина (44).

2. Джерела вторинних даних мають забезпечувати порівнюваність даних. Ця вимога виникає у зв'язку з неодномоментним переходом пострадянських країн на міжнародні стандарти статистичної звітності, у зв'язку з чим статистичні дані по багатьох показниках в окремих країнах відсутні або представлені в форматі, який не дозволяє їх коректне порівняння відповідно до вимог статистики.

3. Джерелами статистичних даних мають бути виключно надійні бази даних. Міжнародні рейтинги, як правило, формують політично заангажовані неурядові організації. Відтак, такі дані підпорядковані політичній кон'юктурі та не завжди відображають реальний стан справ у країні. Пропонується відбирати показники, статистичні дані щодо яких публікуються офіційними державними органами, міжнародними урядовими організаціями, а також окремими корпораціями.

4. Показники, що відбираються, повинні мати зв'язок з економічною безпекою країни, що обумовлено метою дослідження.

5. З тих самих міркувань повинен існувати механізм впливу на показник через тарифні або нетарифні інструменти зовнішньоторговельної політики.

6. В науковій літературі має існувати обґрунтування порогових значень кожного показника методики, або обґрунтування найбільших та найменших значень, що дозволить зробити висновки про ступінь економічної безпеки.

7. Оскільки стан кожного фактору відображається кількома показниками, на етапі відбору показників слід виключити ті, які є подібними до інших, або прямо залежать від них.

Відтак, було визначено 7 критеріїв відбору показників (табл. 1). Оскільки кількість доступних показників міжнародної статистики обмежена, пропонується включати до методики показник, якщо він відповідає мінімум 5 критеріям з наведених 7 та при цьому обов'язково відповідає критеріям «Доступність статистичних даних щодо країн, які розвиваються» та «Механізм впливу через зовнішньоторговельну політику», що необхідно для подальшого аналізу.

Окрема сфера зовнішньоторговельної безпеки характеризується як одним комплексним або кількома окремими показниками. У випадку кількох показників виникає проблема узгодження їх значень для отримання інтегрального показника по групі. Для вирішення цього завдання був проведений порівняльний аналіз властивостей середньоарифметичних та середньгеометричних значень. При середньоарифметичному усередненні навіть один результат може значно вплинути на інтегральне значення. Водночас

при геометричному усередненні інтегральне значення доволі інертне та незначно відхиляється при одиничних сплесках. Значна кількість макроекономічних показників основана на розрахунку середнього геометричного, в тому числі індекс Фішера, Індекс

людського розвитку тощо. На зовнішньоторговельну політику не повинні впливати хаотичні коливання окремих величин. Відтак, для усереднення значень у групі пропонується застосувати метод середнього геометричного.

Таблиця 1

Відповідність показників макроекономічної статистики критеріям відбору показників для методики

Показник/ фактор безпеки	Критерії відбору показників						
	Доступність статистичних даних щодо країн, які розвиваються	Порівнюваність даних	Надійне джерело інформації	Зв'язок з економічною безпекою	Механізм впливу через зовнішньоторговельну політику	Обґрунтування порогових значень	Відсутність авторегресії з іншими показниками по фактору
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Мінливість цін Б. Бьюзан, О. Ваєвер – сплески цін, які обмежені окремими галузями, одні галузі компенсують інші. Відмінність безпеки від циклічності та питання протекціонізму							
Темпи інфляції	1	1	1	1	1	1	1
2. Ресурсна безпека Рівень споживання ресурсів, забезпеченість, доступність.							
Темпи приросту імпортованих цін на основні види ресурсів:	1	1	1	1	0	1	1
Газ	1	1	1	1	0	1	1
Нафта	1	1	1	1	0	1	1
Корисні копалини	1	1	1	1	0	1	1
3. Стабільність економічних зв'язків Н. Флігстайн – стабільність соціальних стосунків фірм, торгові війни, регіональна конкуренція, розподіл ресурсів між державами та групами.							
Темпи приросту зовнішньоторговельного обігу	1	1	1	1	1	1	1
Місце країни в рейтингу світових експортерів товарів	1	1	1	0	1	1	1
4. Інституційна безпека ринку Л. Лью, Ф. Сото, Х. Несадураті – безпека прав власності та контрактів, спосіб, яким створюються ринкові правила та перерозподіляються блага. Д. Родрік – критичні інститути: регулюючі інститути; інститути для макроекономічної стабілізації; інститути для соціального страхування; інститути для управління конфліктами. Х. Де Сото, Л. Лью, Д. Родрік, Дж. Стігліц, К. Маркс, К. Поланьї – як призначаються права власності, виконуються контракти, чи діють важливі інститути [3]							
Рейтинг легкості ведення бізнесу	1	1	1	1	1	0	1
Захист інтелектуальної власності	1	1	1	1	0	1	1
Нетарифне регулювання	1	1	1	1	1	1	1
Показник якості державного регулювання	1	1	1	1	1	1	1
Показник сили закону	1	1	1	1	1	0	1
Верховенство права (вила закону)	1	1	1	1	1	1	1
5. Соціальна безпека громадян (Д. Хелд, А. Макгрю – класове протистояння внаслідок транснаціоналізації. Д. Родрік – правила, що забезпечують мінімальний рівень справедливого розподілу, UNDP – захист від миттєвих болісних зрушень, А. МакЕван, Д. Дрез, А. Сен – стратегії економічного зростання, які враховують фактор перерозподілу доходів. Інш. Особисті доходи, робочі місця, збереження, темпи інфляції, забезпечення продовольством, здоров'я, модель економічної поведінки, існуючі соціальні домовленості, справедливий перерозподіл [4])							
1.1. Рівень життя							
Індекс людського розвитку ООН	1	1	1	1	1	1	?
Індекс концентрації доходів (коефіцієнт Джині)	1	1	0	1	0	1	1
1.2. Якість життя							
Індекс фізичної якості життя	1	1	1	1	0	0	1
Фізіологічний прожитковий мінімум (нижчий поріг бідності)	0	1	1	1	0	1	1
Показник чистого економічного добробуту (Нордхауса-Тобіна)	1	1	1	1	1	1	1
Рівень безробіття	1	1	1	1	1	1	1
1.3. Соціальна залученість							
Індекс очікувань споживачів	1	1	1	1	1	1	1

Кожен показник був охарактеризований за такими параметрами: ким і для яких країн обчислюється, де публікується; періодичність публікації; методика обчислення; граничні значення; відповідність критеріям; висновок щодо включення до методики.

Для оцінки рівня зовнішньоторговельної безпеки необхідно привести окремі показники з кожного

фактору до єдиного значення, що відображає відносний рівень зовнішньоторговельної безпеки відповідно до окремого фактору (табл. 2). Оскільки кожна група показників є неоднорідною за одиницею виміру, пропонується застосувати бальну систему оцінки. Застосовується припущення, відповідно до якого показники групи мають однакову вагу щодо загального значення по групі.

В межах виміру, значення окремих показників розподіляються на 10 рівновеликих груп, кожній групі присвоюється значення від 1 до 10, що відбиває

рівень небезпеки від найменшого до найвищого. Отримана сума бальних значень поділяється на кількість показників у групі.

Таблиця 2

Приклад розрахунку відносного рівня зовнішньоторговельної безпеки за фактором достатності ресурсів

Темпи приросту імпорتنих цін на основні види ресурсів:	Межі виміру	Крок (ст. 2/10)	Значення окремої країни	Бальна оцінка для окремої країни (ст. 4/ ст. 3)
1	2	3	4	5
Газ	-0,1; 0,4	0,5/10	0,2	4
Нафта	-0,1; 0,4	0,05	0,3	6
Корисні копалини	-0,1; 0,4	0,05	0,4	10
Відносний рівень зовнішньоторговельної безпеки країни за фактором достатності ресурсів (f2)				6,21

На основі отриманих даних формується матриця факторів та складових зовнішньоторговельної безпеки (табл. 3). Попередньо проведений аналіз економічних теорій дозволив виділити три складові зовнішньоторговельної безпеки, а саме: ресурсну, інституційну, соціальну. Рівень безпеки для кожної складової обчислюється на основі абсолютних показників, розрахунок яких здійснюється множенням: (1) відносного показника стану зовнішньоторговельної безпеки в межах одного фактору, та

(2) ваги кожного фактору, що обґрунтовується теоретично.

Припущення для побудови матриці факторів зовнішньоторговельної безпеки: існують п'ять факторів зовнішньоторговельної безпеки і три небезпечних стани. Кожен фактор по-різному впливає на наближення небезпечних станів. Сила впливу відображається значеннями відповідних коефіцієнтів. Сума коефіцієнтів за усіма п'ятьма факторами для кожного з трьох станів дорівнює одиниці.

Таблиця 3

Матриця факторів зовнішньоторговельної безпеки та складових безпеки

Складові безпеки	Фактори зовнішньоторговельної безпеки					
	Мінливість цін (f1)	Достатність ресурсів (f2)	Стабільність економічних зв'язків (f3)	Інституційна безпека ринку (f4)	Соціальна безпека громадян (f5)	Абсолютні показники
Ресурсна (s1)	$f_1 \times k_{f1s1}$ k_{f1s1}	$f_2 \times k_{f2s1}$ k_{f2s1}	$f_3 \times k_{f3s1}$ k_{f3s1}	$f_4 \times k_{f4s1}$ k_{f4s1}	$f_5 \times k_{f5s1}$ k_{f5s1}	$\sum (f_i \times k_{fis1}) \times 10$ -
Інституційна (s2)	$f_1 \times k_{f1s2}$ k_{f1s2}	$f_2 \times k_{f2s2}$ k_{f2s2}	$f_3 \times k_{f3s2}$ k_{f3s2}	$f_4 \times k_{f4s2}$ k_{f4s2}	$f_5 \times k_{f5s2}$ k_{f5s2}	$\sum (f_i \times k_{fis2}) \times 10$ -
Соціальна (s3)	$f_1 \times k_{f1s3}$ k_{f1s3}	$f_2 \times k_{f2s3}$ k_{f2s3}	$f_3 \times k_{f3s3}$ k_{f3s3}	$f_4 \times k_{f4s3}$ k_{f4s3}	$f_5 \times k_{f5s3}$ k_{f5s3}	$\sum (f_i \times k_{fis3}) \times 10$ -

де k_{fs} – коефіцієнт впливу фактора f на певну складову безпеки s , f_i – коефіцієнт відносного рівня безпеки по окремим фактором.

Для інтерпретації абсолютних показників сформується матриця рівнів та складових зовнішньоторговельної безпеки (табл. 4). З цією метою в інтервалі граничних значень абсолютних показників визначається три рівновеликих інтервали, яким

присвоюються рівні зовнішньоторговельної безпеки, зокрема: низький, середній, високий. Побудована таким чином матриця дозволяє сформувати уявлення про комплексний стан зовнішньоторговельної безпеки, та стан її складових, що спрощує обґрунтування заходів державного регулювання зовнішньої торгівлі. Сума коефіцієнтів за всіма п'ятьма факторами для кожного з трьох станів дорівнює одиниці.

Таблиця 4

Матриця рівнів та складових зовнішньоторговельної безпеки

Складові безпеки	Рівні зовнішньоторговельної безпеки		
	Низький	Середній	Високий
Ресурсна	1-20	21-50	50-100
Інституційна	1-20	21-50	50-100
Соціальна	1-20	21-50	50-100

Оскільки офіційні статистичні джерела окремої країни не дають можливості отримати значення по різних країнах з метою перевірки методики, що розробляється, то при обчисленні відносних показників факторів пропонується використовувати дані міжнародних організацій. Таке обмеження розповсюджується тільки на процедури оцінки зовнішньоторговельної безпеки, і не обмежує розробку

заходів державного регулювання зовнішньої торгівлі з метою впливу на стан безпеки окремої країни.

Висновки

1. В статті представлені проміжні результати дослідження зовнішньоторговельної безпеки, що містять обґрунтування методики аналізу та оцінки зовнішньоторговельної безпеки країни на основі структури зовнішньоторговельної безпеки, до якої

віднесено передумови управління, фактори, складові та рівні зовнішньоторговельної безпеки.

2. Методика передбачає визначення рівня зовнішньоторговельної безпеки на основі відносних показників за трьома складовими безпеки, а саме: ресурсною, інституційною та соціальною. На рівень безпеки в рамках кожної складової впливають фактори зовнішньоторговельної безпеки: мінливість цін, достатність ресурсів, стабільність економічних зв'язків, інституційна безпека ринку, соціальна безпека громадян. У тому числі, обґрунтовано критерії відбору показників з кожного фактору безпеки.

3. Особливістю пропонованої методики є те, що вона надає можливість ухвалювати управлінські рішення відповідно до окремої сфери зовнішньоторговельної безпеки, на відміну від методик, що побудовані на принципі розрахунку інтегрального показника рівня безпеки, що не дає можливості розробити практичні рекомендації.

4. Отримана методика дозволяє в майбутньому провести емпіричні дослідження зовнішньоторговельної безпеки країн світу та сформулювати рекомендації щодо державного регулювання зовнішньої торгівлі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв А. А. Концепції економічної безпеки країни в зарубіжній науці / А. А. Васильєв // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Т. 51. Вип. 38. Економічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 15–20.
2. Матвєєва В. Зовнішньоторговельна детермінанта інтеграції України до системи світового господарства / В. Матвєєва // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 2. – С. 24–31.
3. Nesadurai Helen. Globalisation and Economic Security in East Asia – London and New York : Routledge, 2005. – P. 3–23.
4. World Trade report 2009 / World trade organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report09_e.pdf.
5. List of developing countries [Електронний ресурс]. // International Trade Centre. – Режим доступу : <http://www.trademap.org/stDevelopingCountries.aspx>.

Рецензенти: В'юн В. Г., д.е.н., професор;
Міцкевич Н. В., к.е.н., доцент.

© Васильєв А. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 15.05.2012 р.

ВАСИЛЬЄВ Андрій Анатолійович – старший викладач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Коло наукових інтересів: економічна безпека, зовнішньоторговельна безпека країни.